

ҚАЗІРГІ ДАМУ КЕЗЕҢІНДЕ ҚАЗАҚСТАНДА АҚША АЙНАЛЫМЫН ДАМУ ЖӘНЕ ЖЕТІЛДІРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Аққалиқызы А., «Қаржы» білім беру бағдарламасы бойынша 1-курс магистранты
І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қаласы

E-mail: Akkalikyzy1220@mail.ru

Қазақстан ақша айналымын дамыту мен жетілдірудің, кредиттік операцияларды жүргізудің үлкен перспективаларына ие. Бірақ елде бұл қатынастарды дамытып, реттейтін кейбір мәселелер бар. Сондықтан ақша айналымы операцияларын да, елдің бүкіл қаржы жүйесін де жетілдіру қажет. Бізде жеткілікті нормативтік база жоқ, киберқылмыспен жұмыс істейтін білікті мамандар жоқ.

Тірек сөздер: ақша-қаржы жүйесі, ақша айналымы, электронды ақша, киберқылмыс, банктік технологияның ілгерілеуі, ақша-несие саясаты.

Казахстан имеет большие перспективы развития и совершенствования денежного обращения, ведения кредитных операций. Но в стране есть некоторые проблемы, которые развивали и регулировали бы эти отношения. Поэтому необходимо совершенствовать как операции денежного обращения, так и всю финансовую систему страны. У нас нет достаточной нормативной базы, нет квалифицированных специалистов по работе с киберпреступлениями.

Ключевые слова: денежно-финансовая система, денежное обращение, электронные деньги, киберпреступность, прогресс банковских технологий, денежно-кредитная политика.

Kazakhstan has great prospects for the development and improvement of monetary circulation, conducting credit operations. But there are some problems in the country that would develop and regulate these relations. Therefore, it is necessary to improve both monetary circulation operations and the entire financial system of the country. We do not have a sufficient regulatory framework, there are no qualified specialists to work with cybercrimes.

Key words: monetary and financial system, monetary circulation, electronic money, cybercrime, progress of banking technologies, monetary policy.

Әлемдік экономиканың жаһандану процестері ақша айналымына да әсер етеді. Ұлттық валютаның девальвациясы (1999) жүргізілгеннен және "еркін жүзу" режимі енгізілгеннен кейін елдегі жалпы төлем қабілеттілігі күрт өсіп, 92,1% жоғары белгіге жетті.

Бүгінгі таңда ЭД-бұл төлемдердің арзан әдісі. Бізге электрондық коммерцияға қатысушылардың қарым-қатынасын реттеу жөнінде жаңа заңдар мен актілер енгізу қажет. Қаржы жүйесі мен ақша айналымы (бұдан әрі-МДҰ) Қазақстан халқының әлеуметтік тұрақтылығының негізі болып қала береді. Қазіргі жағдайда ақша айналымы қолма-қол және қолма-қол ақшасыз ақшаны пайдалана отырып, ақшалай есеп айырысулармен аяқталады. Қолма-қол ақшасыз ақша айналымы айналым қаражаттарының айналымын және төлемдерді жеделдетеді. Бұл ЖІӨ-нің, ақшалай кірістердің, бөлшек сауданың, тұтыну бағаларының өсуі, сондай-ақ айналымдағы қолма-қол ақша санын реттеу, ҚР ақша-кредит саясатын (бұдан әрі-ҚКП) дамыту. АНК-ның даму перспективалары 3 деңгейлік кредит беру жүйесінің, кредиттік бюроның, ипотекалық кредиттерге кепілдік беру қорының, сақтандыру пулдарының және ақша айналысының жаңа құралдарының болуымен байланысты.

Қазіргі уақытта ҚР Қаржы жүйесі дамыған елдерге қатысты артта қалып отыр және энергия көздеріне, металдар мен астыққа әлемдік бағаларға; валюта бағамының өзгеруіне;

жаһандану жағдайында капитал нарығындағы бәсекелестіктің күшеюіне; ақшаның көлеңкелі айналымының өсуіне және т. б. байланысты болып отыр.

ҚР-ның бірінші кезектегі міндеті елдегі ЕҰ-ға да ақша ұсынысын реттеу үшін фискалдық ДББ арқылы экономиканы тұрақтандыру және өсіру, ақша массасын (бұдан әрі-ДСМ) және кредит пайызының деңгейін бақылау болып табылады. Айналым шығындарын едәуір үнемдеу қолма-қол ақшасыз төлемдер, есеп айырысулар (бұдан әрі-БР) кезінде жүреді.

Мемлекеттің ДКП Қазақстан Халық банкіне тәуелді, сондықтан оның жұмысын жетілдіру маңызды. Қазақстан Халық банкінің негізгі басымдығы инфляциялық таргеттеу қағидаттарына көшу жөніндегі жұмысты жалғастыру және болжаудың қолданыстағы модельдерін жетілдіру және ақша айналымының жаңа модельдерін әзірлеу жөніндегі күш-жігер болып табылады. ДКП өткізу кезінде Қазақстан Халық банкі оның құралдарын ғана емес, сонымен қатар бақылау және басқару әдістерінің жиынтығын жасап, олардың құрамын кеңейтуді ұсынады. Бұл қаржы нарығының сегменттерін дамытуға және ҚР банк жүйесін нығайтуға әкеледі.

Ақша айналымын реттеу жөнінде салмақты геосаясат қажет. Елдің бүкіл қаржы жүйесінің басты үйлестіруші және реттеуші органы ретіндегі бұл рөлді эмиссиялық банк орындауға тиіс..

Қолма-қол ақшасыз ақша айналымын дамыту үшін ПҚ шығаруды және айналысын реттейтін нормативтік база қажет. ҚР-да төлем карталарымен операциялар жүргізу үшін желіні кеңейту, электрондық терминалдарды бөлшек саудада орнату қажет.

ҚР Халық банкі (бұдан әрі-ҚҰБ) бағалы қағаздармен операцияларды, ЕДБ қарыздары бойынша пайыздық ставканың деңгейін және міндетті резервтердің шамасын реттеуі тиіс. Біз үшін банктік технологияларды одан әрі жетілдіру маңызды. Халықаралық пластикалық карточкаларды енгізу банк есептеулерін де дамытуы керек. Пластикалық карточкалар ЕДБ-ға клиенттердің ақшасын жинауға мүмкіндік береді, киберқылмысты қиындатады, кредит берудің негізі ретінде әрекет етеді, уақытты үнемдейді.

ДСМ-нің шектелуі айналымда БР-дің әртүрлі тәсілдерін кеңінен қолдануға әкелді. Сонымен бірге ақшаның рөлі төмендейді, қазіргі нарыққа тән тұтқалардың әсері әлсірейді.

Ақша айналымы жүйесін енгізетін ұйымдардың негізгі проблемасы-олармен қарым-қатынасты реттеу. Тиісті бақылаудың болмауы ақшаның бақылаусыз шығарылуына әкеледі және инфляцияға әкелуі мүмкін.

Қазақстан Халық банкінің 2023 жылға дейінгі жаңа даму стратегиясына және Қазақстан Халық банкінің 2017-2021 жылдарға арналған даму жоспарына сәйкес мынадай негізгі мақсаттарға қол жеткізу айқындалған (1-кестені қараңыз):

1-кесте-Қазақстан Халық банкінің 2017-2021 жылдарға арналған даму жоспары [1]

Көрсеткіштер	ед.	2018	2019	2020	2021
Активтердің кірістілігі (ROA)	%	3,01	2,25	2,01	1,63
КК заемдары бойынша провизиялар деңгейі (артық емес)	%	0,25	0,60	0,99	1,49
ЖССБ жүйесіне қатысушылардың ЭАН-ға үлесі	%	14,1	13,7	15,0	16,0
Қазақстан Халық банкінің халықтың ұлттық валютадағы ұзақ мерзімді салымдары нарығындағы үлесі	%	30,3	27,7	28,4	28,6
Қазақстан Халық банкінің ЕДБ және ИК-ға берілген тұрғын үй салуға және сатып алуға арналған кредиттер нарығындағы үлесі	%	41	37	37	36
ҚРҰБ активтеріне БӨП үшін	%	67	67	65	62
Клиенттерге қызмет көрсету бойынша операцияларды онлайн аудару	%	22	20	30	40

Ескерту-автормен Қазақстан Халық банкінің 2017-2021 жылдарға арналған даму жоспары бойынша жасалды.

2021 жылы НБК жұмысы келесі міндеттерге бағытталады:

1) онлайн режиміне көшуді қоса алғанда, тұрғын үй құрылысы банкінің өнімдерін өткізу жүйесін қайта ұйымдастыру. Бизнес-процестер, IT-инфрақұрылым және бағдарламалық қамтамасыз ету өнімдерді өткізу бойынша назарды агенттік желіге, онлайн және cross-selling аударуға сәйкес қайта ұйымдастырылды;

2) cross-selling механизмі арқылы НБК өнімдерін сату;

3) қорландыру көздерін кеңейту.

Қазақстанда ақша айналымының немесе электрондық коммерцияның айтарлықтай өсуі БР және ЭД жаңа түрлерінің пайда болуымен жүреді. Егер Қазком 7-8 мың төлем жасаса, қазір айына 20 мыңға жуық қолма-қол ақшасыз операциялар жүргізеді. Егер сіз қарасаңыз-тек бір банк.

"Қазконтент" АҚ-да өткен жылы интернет-дүкендердің кірісі шамамен 15 млн.долларды құрады, сарапшылар 2021 жылы 20% - ға өсуді болжап отыр. ҚР электрондық коммерция көлемі 240 млн. доллардан асты. Бұл өте маңызды аудитория және сіз онымен жақсы және мұқият жұмыс істеуіңіз керек [2].

ҚР-да электрондық бизнес пен ЭД тарату және дамыту әсіресе өзекті, өйткені бұл халық үшін де, бизнесмендер үшін де перспективалы және ыңғайлы. Сонымен бірге, ЭД бүкіл ел бойынша ақша айналымын тұрақтандырудың құралы болып табылады. ЭҚ технологиялары төлем жүйелерін пайдалану тиімділігін, оның жеделдігі мен жылдамдығын айтарлықтай арттыруға мүмкіндік береді.

Біздің азаматтарымыз шамамен 15 жыл бойы басқа адамдардың ЭД-лерін пайдаланғандықтан, өз ЭД-лерін әзірлеу уақыты келді. Бұл жағдайда біз көптеген артықшылықтарды көреміз. Бұл өңдеудің қарапайымдылығы, аумақтық байланыстырмай сатып алу мүмкіндігі, сату-сатып алу кезінде адамның болмауы, операция шығындарын азайту, тәулік бойы сату және т. б.

Минус-ақша елден кетеді және ешқандай есепке алынбайды.

PROFIT Online бас директоры А. Васильев көп нәрсе біздің банктер ед-ді қалай саудалайтынына байланысты болатынын айтады.

Елдің ДКП екінші өткір мәселесі төлем кезегін реттеуде туындайды, бұл жеке, шұғыл қарауды талап етеді [3, 54 б.].

ҚР интернет-коммерциясының заманауи дамуындағы ең бастысы пошта жеткізілімінің сапалы жұмысы және желілік бизнеске кіруді төмендететін құқықтық мүмкіндіктер болып табылады. Егер Эд эмитенті тыйым салынбаса, онда қатынастарды бақылау әлдеқайда қиын болады. Күшті валюта үшін бәсекелес валютаның болуы ештеңеге қауіп төндірмейді, ал әлсіздер үшін бұл оны күшейтуге ынталандырады. Сонымен қатар, бақыланбайтын Эд эмиссиясының қаупі бар, бұл ақшаның тез инфляциясына әкелуі мүмкін.

Ед-нің тез таралуы ақша айналымының күрт өсуіне әкелуі мүмкін және ДСМ көлемін арттырмай-ақ инфляцияны тудыруы мүмкін. Hitachi зерттеу институтының есептеулері бойынша есептеулердің тиімділігін арттырудың оң нәтижесі инфляцияның өзінен әлдеқайда жоғары болады. Егер біз ед-ді қарапайым ақшаны пайдалану ыңғайсыз немесе мүлдем қолданылмайтын операцияларды жеделдету және қамтамасыз ету құралы ретінде қарастыратын болсақ, онда біз оның жаңа артықшылықтарын көреміз.

Ед тиімділігі мен қажеттілігі біз мынаны көреміз:

1) Қазақстаннан тыс жерлерге ақша жіберген немесе шетелдерден ақша аударымын алған кезде банк клиенті Money Gram халықаралық ақша аударымдары жүйесін пайдалана алады. Ол әлемнің 138 елінде орналасқан 35 000 бөлімшеде ақша аударуға мүмкіндік береді;

2) Қазақстан ішінде "Экспресс-аударымдар" деп аталатын ақша аудару қызметі шот ашпай-ақ, жеңілдетілген рәсім бойынша ақша қабылдауды және аударуды ұсынады.

Қазақстан Республикасының барлық қалаларында орналасқан 102 филиал мен кассалық бөлімдерде теңгемен ақша аударымын жіберуге немесе алуға болады;

3)" картадан картаға ақша аудару " – "VISA – дан VISA-ға ақша-24/7" кез келген халықаралық немесе қазақстандық банк шығарған бір VISA карточкасынан басқа VISA карточкасына қолма-қол ақшасыз ақша қаражатын аударуға мүмкіндік береді. Аударым НБК банкоматы арқылы, клиентке ыңғайлы кез келген уақытта (тәулік бойы), аптаның барлық күндері мерекесіз және демалыссыз жүзеге асырылады.

Сонымен қатар, банктің ақпараттық қауіпсіздігі күшті болуы керек, компьютерлік жүйелердің жоғары сенімділігін қамтамасыз етуі керек. Бүгінгі таңда банктер өздерінің капиталы үшін ғана емес, сонымен қатар клиенттердің қаражаты, оларды әртүрлі электронды қылмыскерлерден қорғау үшін жауап береді. Егер біз іс жүзінде қарастыратын болсақ, онда электронды қылмыстар көптеген банктік операцияларды қажет етеді (бірнеше жүзге дейін), мысалы, клиенттің деректерін жалған жасау. Бұл әрекеттер тек жұмыс істейтін және жұмыс істемейтін банк маманына қол жетімді. Банктердің ақпаратты өңдеудің автоматтандырылған жүйелерін қорғау ерекшелігінің осындай міндеттерді шешу мүмкіндігі бар. Бүгінгі таңда банктердің ақпаратты өңдеудің автоматтандырылған жүйелері көптеген құжаттарды өңдейді және банктердің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етеді, бірақ оларды қазіргі заманғы құқық бұзушылықтарды ескере отырып жетілдірген жөн.

Datapro Information Group сауалнамасы бойынша, шетелдік банктердің 82% - ында тұрақты ақпараттық қауіпсіздік саясатын, ал 12% - ы өздерінің қауіпсіздік саясатын әзірлеуді жоспарлап отыр. Ұйымдардың 88% - ында арнайы бөлім бар, ал олар жоқ жерде бұл функцияларды жүйенің әкімшілері (29%), менеджерлер (27%) немесе физикалық қауіпсіздік қызметтері (25%) орындайды. Бұл дегеніміз, арнайы бөлім (мамандар) ретінде компьютерлік қауіпсіздікке жауапты қызметкерлер бар.

Қорғау тұрғысынан компьютерлік желілерді (90%), үлкен ЭЕМ-ді (82%) қорғауға, авариялар мен апаттардан кейін ақпаратты қалпына келтіруге (73%), дербес ЭЕМ-ді қорғауға (69%), компьютерлік вирустардан қорғауға (72%) ерекше көңіл бөлінеді. Біздің банктерде бұл әлі жоқ. Олар бұл мәселелерді әртүрлі жолдармен шешеді, бізде ондай мамандар жоқ, әсіресе киберқылмыстарды ашатын арнайы бөлімшелер жоқ.

Электрондық коммерция технологияларының қауіпсіздігін кеңінен енгізу үшін азаматтарға жаппай қаржылық білім беру қажет. Бұл міндет қаржыгерлер мен өндірісшілерге ғана емес, мемлекетке де қатысты. Бүгінгі таңда мемлекеттік органдар деңгейінде ЕДБ ақпаратын қорғау бойынша жаңа мамандар даярлауды жүргізген жөн.

"Пластиктің" қауіпсіздігінде карточкаларды және ұйымдасқан Халықаралық қылмыстық топтарға қарсы іс-қимылдың қыр-сырын жақсы білетін дайындалған мамандар табысқа қол жеткізе алады. Тергеушілердің киберқылмыстың қыр-сырын, карточкалар арқылы жасалған олардың құрамын білмеуі бойынша алаяқтар жазадан қашады.

Қазақстан Электрондық құқық бұзушылықтармен жұмыс істеу үшін осы саладағы қазақстандық заңды әзірлеу және қабылдау үшін банк жүйесі мен құқық қорғау органдарының күш-жігерін біріктіруі қажет.

ҚР-да ЭД, электрондық коммерция, қадағалау органдарын енгізу туралы заң әлі күнге дейін жоқ. Көптеген тұжырымдамалық мәселелер өзгеріссіз қалды. Қылмыстық және Азаматтық кодекстің жаңа, неғұрлым жетілдірілген заңдары қажет. Пластикалық карталарды заңсыз пайдалану мәселелері көрініс таппады. Азаматтық заңнамада карта ұстаушы мен банк арасындағы, банк пен қызмет көрсету нүктесі арасындағы қатынастар реттелмеген.

Халықаралық тәжірибе тиісті қылмыстық заңнаманы қабылдау құқыққа қарсы қызметті дәлелдеуге жұмсалатын шығындарды едәуір төмендететінін және бірден оң нәтижелер беретінін көрсетеді. Сонымен, Италияда бұл көрсеткіш жаңа заң

қабылданғаннан кейін екі есе азайды. Мұндай қадам ЕДБ жұмысының тұрақтылығы және ҚР азаматтарын уақтылы қорғау үшін өзекті және шұғыл.

2019 жылы № 1050 ҚР индустриялық-инновациялық дамуының 2020 – 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы басталды. Бағдарламаның мақсаты-ҚР бәсекеге қабілетті өңдеу өнеркәсібін құру. Бағдарламаның нысаналы көрсеткіштеріне қол жеткізу үшін өңдеуші өнеркәсіптің негізгі капиталына инвестициялардың болжамды көлемі 780 797,1 млн.теңгені құрайды.

Қаржыландыру көлемі 2021 жылы – 215 725,1 млн.теңгені; 2022 жылы – 107 896,4 млн. теңгені; 2023 жылы – 107 863,5 млн. теңгені; 2024 жылы – 101 996,9 млн. теңгені; 2025 жылы – 101 249,9 млн. теңгені құрайды [4].

ҚР Стратегиялық даму жоспарының негізгі бағыттары қосылған құны жоғары экспортқа бағдарланған экономика құру болады. Бұл тауарлар мен қызметтерді өткізу нарықтарын кеңейту және "цифрлық экономиканы"ескере отырып, жаһандық тізбектерге ену үшін маңызды. Бұл тетік сыртқы инвестицияларды тартуға және ұстап тұруға, жүйелі реформаларды, ғылыми және қолданбалы зерттеулерді жалғастыруға, стартаптарды қолдауға, венчурлік экожүйені құруға және т. б. бағытталатын болады.

Қаржыландыру республикалық бюджет, сондай-ақ ҚР заңнамасында тыйым салынбаған өзге де көздер есебінен жүргізілетін болады.

Бұдан басқа, қаржыландыру көздерін әртараптандыру үшін "Астана" халықаралық қаржы орталығының және Қазақстан қор биржасының қарыз алушы компаниялардың акцияларын және/немесе облигацияларын шығару, активтер пулын, қаржы құралдарын секьюритизендіру және т. б. жолымен жобаларды қаржыландыру жөніндегі құралдарын пайдалану мәселесі пысықталатын болады.

Бағдарламаны табысты іске асыру үшін мемлекет пен жеке сектордың қаржы ресурстары шоғырландырылатын болады.

Бірыңғай экономикалық кеңістік (бұдан әрі - БЭК) келісімдерін іске асыру макроэкономикалық саясатты, кәсіпорындарға мемлекеттік қолдаудың бірыңғай қағидаларын келісуді; біздің тауар өндірушілер үшін Бірыңғай экономикалық кеңістік елдерінің көлігіне еркін қол жеткізуді, қызметтердің, капиталдың және жұмыс күшінің еркін қозғалысын қамтамасыз етеді.

2021 жылы ҚР Үкіметі, Қазақстан Халық банкі және ҚҚА мәселелерді шешетін болады:

- 1) біздің экономикамыздың бәсекеге қабілеттілігін арттыру;
- 2) мемлекеттік индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы шеңберінде бағдарламаларды іске асыру;
- 3) халықтың толық жұмыспен қамтылуын және жеке табыстарының өсуін қамтамасыз ету болып табылады;
- 4) білім беруді, денсаулық сақтауды және тілдерді қоса алғанда, қазіргі заманғы адамды дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру [4].

2020 жылғы желтоқсанда Президент қол қойған "2021-2023 жылдарға арналған республикалық бюджет туралы" ҚР Заңына сәйкес 2021 жылдың басынан бастап АЕК 2 917 теңгеге дейін өсті, ҚР-дағы ең төменгі зейнетақы 1 689 теңгеге артып, 18 524 теңгені құрады. Зейнетақының ынтымақты бөлігі 7% - ға ұлғайды, ең төменгі төлем 1.01.2021 жылдан бастап 43 272 теңгені құрады [5].

Шаралар Қазақстан Халық банкі ұлттық валюта бағамының ауытқуын болдырмауға бағытталатын болады. Ақша айналымында жаңа технологияларды пайдалану ең құнды және қайтарылмайтын ресурс-уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

Қазақстан қаржыгерлер қауымдастығы сарапшыларының бағалауы бойынша 2021 жылы қаржы секторының өсуі ел экономикасының өсу деңгейіне сәйкес келеді, деп хабарлайды іскерлік ақпарат орталығының тілшісі [6].

Қаржы жүйесі үшін басты оқиға - Қазақстан Халық банкінің құрамынан бөліну және жеке ведомство – Қаржы нарығын реттеу және дамыту жөніндегі ҚР Агенттігінің

(РРФР) іске қосылуы. Оның миссиясы қаржы нарығын реттеумен және дамытумен қатар Қаржы нарығы мен ұйымдардың қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етуге жәрдемдесу, жалпы ҚР қаржы жүйесіне сенімді қолдау және адал бәсекелестік жағдайында тең құқықты жағдайлар жасау болып табылады.

2021 жылғы ақпанда айтылған АQR банк активтерінің сапасын бағалау нәтижелеріне сәйкес ЕДБ халықаралық аудиторлардың ұсынған ұсынымдарына негізделген егжей-тегжейлі шаралар жоспарын әзірлейді. Қазақстан Халық банкі Президенттің тапсырмасы бойынша орта мерзімді және ұзақ мерзімді перспективаға арналған ЕКК-ні айқындайтын, өз кезегінде Қазақстанның мемлекеттік саясатының бір бөлігі болып табылатын 2030 жылға дейінгі ЕКК стратегиясын әзірлеуге кірісті. Ағымдағы жылы АНК режимі сақталады, ал Қазақстан Халық Банкі қызметінің негізгі бағыты инфляция бойынша нысаналы бағдарларға қол жеткізу жөніндегі шаралар болып қала береді.

Осылайша, Стратегияда болжанатын тармақтар инфляциялық таргеттеудің тиімділігін, оның ішінде қаржы жүйесінің құрамдастарын жетілдіру және ақша айналымы арқылы арттыруды қозғайтын болады.

ДКП - ның 2021 жылға арналған ең жақсы мақсаты-инфляцияны төмендету және ЖІӨ-ні арттыру. Ол үшін DCP сандық көрсеткіштерін анықтап, ақша айналымы мен инфляцияның экономикалық дамуының сәйкес келуінің ең жақсы нұсқасын таңдау керек. Мұндай таңдау халық пен ҚР ұйымдарының табысын арттырумен байланысты.

Елімізде халыққа қаржылық білім беруді енгізу, клиенттерді жаңа банк өнімдерімен таныстыру, қаржылық сауаттылықты дамыту қажет. Қазіргі жағдайда ақша белгілерін басып шығару, сақтау, тасымалдау, қайта есептеу шығындарын едәуір үнемдеу қолма-қол ақшасыз ақша айналымымен жүреді. Қолма-қол ақшасыз шығыстарды қолдануға ЕДБ және мемлекеттің макроэкономикалық процестерді дамытуға және реттеуге мүдделілігі ықпал етеді.

ЭД электрондық коммерцияны дамытады. ҚР-да электрондық коммерцияға қатысушылардың қарым-қатынасын реттей отырып, Қылмыстық кодекске енетін заңдар мен нормативтік актілерді әзірлеу қажет.

ЕДБ электрондық төлемдерді қауіпсіздік жүйелерімен және клиенттердің деректерін қорғаумен қамтамасыз еткен жөн. Соңғы жылдары бүкіл әлемде банк жүйелерін бұзу, сондай-ақ алаяқтық және халықтың жеке карточкаларынан ақша ұрлау жағдайлары жиілеп кетті.

ДСМ-нің шектелуі БР-дың жаңа тәсілдерін әзірлеуге әкелді, оның ішінде өзара тиімді сынақтар, "ченч" (бартер), вексельдер және т.б. көмегімен сатушы қиын жағдайға душар болған ақша айналымын сатып алу немесе сату үшін пайдаланбайды. үлкен таңдау бар нарық. Содан кейін, ол басқа төлемдер үшін ақша жетіспейді, яғни ол қажетті ресурстарды сатып ала алмайды және бюджетке төлей алмайды, т.б. мұндай мәмілелерден ақшаның рөлі төмендейді, қаржылық тетіктің әсері әлсірейді және бұл нарықтық экономика.

ҚР-да қылмыстық және азаматтық кодекстерге "пластикалық бизнес" қатысушыларының өзара қарым-қатынасын реттеу жөнінде жаңа заңдар мен актілер әзірлеу қажет.

Қазақстанда ақша айналымын жетілдіру үшін біз мемлекеттік деңгейде келесі мәселелерді шешуді ұсынамыз:

- еліміздің ерекшелігі мен ерекшеліктерін ескере отырып, инфляциялық таргеттеу әдістемесін әзірлеу;
- ЭҚ реттеу және қадағалау жөніндегі жаңа заң қабылдау,
- пластикалық карталармен жұмыс істеуде шетелдік тәжірибені бейімдеу және ЕДБ клиенттері ақпаратының қаржылық қауіпсіздігін жақсарту.
- ақша айналымын реттеу және қадағалау жөніндегі жаңа актілерді қабылдау,
- сақтандыру бизнесін дамыту жөніндегі іс-шараларды әзірлеу;

- ҚР Білім беру мекемелеріне кибермошенизммен жұмыс істеу үшін банктік және құқықтық мамандандырылған мамандар даярлауды енгізу.

Сонымен қатар, ақша айналымын реттеудің салмақты мемлекеттік саясаты қажет.

Қазақстан Халық банкінің басты міндеті-теңгенің сатып алу күшінің тұрақтылығын қолдау және клиенттер үшін ыңғайлы төлемдер мен есеп айырысулар жүйесін қамтамасыз ету. Бұл мәселелерді шешу Қазақстанның қаржысын дамытуға, сондай-ақ клиенттердің қажеттіліктерін неғұрлым толық қанағаттандыруға, халықтың төлем қабілеттілігін арттыруға көмектеседі. Үкіметтің, Қазақстан Халық Банкі мен ҚҚА қаржы-экономикалық және құқықтық саясатының жүргізілетін іс-шаралары ҚР ақша айналымын жаңа сатыға көтеруге, оның әлемнің дамыған 50 елінің қатарына кіруін жеделдетуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Халық банкінің 2017-2021 жылдарға арналған даму жоспары.
2. Қаржы. Ақша айналымы. Кредит / под редакцией Л. А. Дробозиной. - М.: Бірлік, 2017. - 479 Б.
3. Косой А.М. "қолма-қол ақшасыз есеп айырысу қағидаттары"//ақша және несие.- 2007, №6.- Б.54-64.
4. Индустриялық-инновациялық дамудың 2020-2025 жылдарға арналған бағдарламасы... [mail.kz/ru/news/kz-news/...](mailto:mail.kz/ru/news/kz-news/)
5. <https://www.nur.kz/fakty-i-layfhaki/1716951-pensia-v-kazahstane-v-2021-godu-razmer-osobennosti-nacislenia/>
6. Alessandro Sterlacchini, Francesco Venturini// Boosting Manufacturing Productivity Through R&D: International Comparisons with Special Focus on Italy.Journal of Industry, Competition and Trade. June 2019, Volume 13, Issue 2, pp 187-208. <http://thomsonreuters.com/Kapital.kz.2021/03/22>